

Габор Егри*
<https://orcid.org/0000-0001-5584-8090>
Институт политичке историје,
Будимпешта, Мађарска

<https://doi.org/10.18485/sres.2024.3.2.3>
UDK 94(497.1)
930(497.1)

Прейходно саопшћење
Примљен: 10.12.2024.
Прихваћен: 25.12.2024.

НАСЛЕЂЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У СРЕДЊОЈ ЕВРОПИ И НА БАЛКАНУ**

За почетак, неопходно је одредити о којој Југославији говоримо. Иако је веома уобичајено да се обе државе посматрају као неуспеле, оне ипак симболизују значајно различите феномене и епохе. Сходно томе, њихова интеграција у историографију и памћење могла би се знатно разликовати, једноставно зато што општа оцена тих периода може бити позитивна или негативна. Друго, морамо јасно нагласити разлику између различитих друштвених сфера које посматрамо. Обе Југославије имају историографију, па чак и ако су историчари подједнако склони неслагању, уосталом као и обични људи, њихов приступ Југославији као прошлости и њихово разумевање наслеђа требало би, наравно, да се веома разликује од заједничког сећања или индивидуалног осећања носталгије.

Пошто сам ово констатовао, ни ја се нећу даље превише удубљивати у то. Када је реч о историографији, мислим да ситни детаљи историчара нису заиста толико важни за друштвено памћење, нити те нијансе могу променити општу перцепцију о Југославији. Ако би дошло до значајне друштвене промене, то би се догодило уз опште преиспитивање онога што је Југославија била. Даћемо само пример који наглашава шта би таква реинтерпретација могла да подразумева. Скуп недавних радова, углавном америчких историчара, покренуо је питање муслимана и њихове улоге у држави и у стварању европске модерности – било да је ограничено на Босну било на Југославију у целини. Без обзира на то да ли се слажемо са овим аргументом или не – а недавно је било значајних противљења из региона, и то не нужно

* egrygabor@phistory.hu

** Овај рад је написан као део пројекта „Мој херој, твој непријатељ: Историјски наративи у изградњи националног идентитета у региону Централне и Југоисточне Европе”, који је подржао Вишеградски фонд путем гранта Вишеград+ бр. 22330095.

од уобичајених националистичких историчара – јасно је да нова историјска парадигма мора понудити радикалне промене у перцепцији државе како изнутра – муслимани као конститутивни за њену уставну стварност од почетка – тако и споља – муслимани, а имплицитно и немуслимански Балкан, саставни су део европске модерности.

Канонски наративи, а поготово друштвено памћење далеко су од тако драматичних померања. Парадигматски оквир за размишљање о Југославији и мерило њеног неуспеха јесте национална историја. Важно је схватити да не морате бити националиста да бисте размишљали у оквиру ове парадигме. Довољно је да је користите као своју основну референцу. Илустрација овога је просветлујући пример југословенског наслеђа. За многе, неуспех Југославије је у томе што је подлегла национализму подједнако и у међуратном и у социјалистичком добу. То је болна тачка у овом референтном оквиру, будући да је Југославија обећавала да ће бити изван национализма, али према доминантним наративима то никада није реализовала.

Слично томе, а то је посебно важно за националисте, она није успела да оствари своја антиимперијалистичка обећања. Била је поново поражена и, из ове перспективе, њено поновно стварање било је једнако проблематично као и њен изворни облик. На крају, поново је претворена у инструмент унутрашњег империјализма, иако се њен пркос према САД за време Милошевића понекад приказује као херојска антиимперијалистичка прича.

Зачудо, ова потоња прича је прилично популарна на глобалној левици, за многе који актуелну политику Србије, која негује добре односе са Русијом и Кином, доживљавају као наставак и доказ овог антиимперијализма из прошлости, без обзира на то колико су ове две земље и саме империјалистичке. Међутим, мислим да је то још увек недовољан лек за трећи уочени неуспех Југославије – пад њеног трећег социјализма.

Дакле, наслеђе Југославије – барем у једном од ових оквира – представља у суштини немогућност изналажења било какве алтернативе постојећем геополитичком и економском систему. То је можда и најважнији разлог због ког се она тако негативно третира у историографији Централне и Источне Европе – чак и у ситуацији када се дотични аргументи међусобно поништавају.

Међутим, постоји још једно наслеђе овог неуспеха, ништа мање злослутно од претходних. Са насилним распадом Југославије, не само Запад већ и цела Централна Европа тражили су потврду да је Балкан на крају остао оно што је одувек био: опасан, полуварварски, полуцивилизован свет, који цивилизоване нације морају довести до модерности. (Нажалост, филмови Емира Кустурице су много допринели јачању ових стереотипа.)

Нема потребе рећи да ће свако ко путује кроз државе наследнице Југославије, чак и оне ван ЕУ, наићи на свет који се готово не разликује од својих срећнијих суседа. То не значи да се може поредити са Финском, на пример,

али свакако не личи на место одакле би људи бежали, на место где је живот немогућ. Ово ме доводи до другог наслеђа Југославије, оног које желим да споменем последње у свом доприносу – носталгије.

Као и у свим постсоцијалистичким земљама, и у Југославији, и не само тамо већ и код многих њених бивших суседа, људи се често са носталгијом сећају прошлости и изгубљених друштвених навика, живота и материјалних услова. То је више од сећања на свет који је годинама – у горим случајевима деценијама – изгледао богаији од присутних постсоцијалистичких транзиција. То подразумева сећање на целу земљу као на простор у коме су се људи брзо кретали – како унутар земље, тако и из иностранства. У којој су имали лак приступ планинским пашњацима и далматинским плажама, шумама дуж великих река Саве, Дунава, Тисе или Охридског језера. Ово је изузетно сензуалан свет, и то не само у смислу претходно наведене својине. Људи се поново сећају мириса, додира, звукова и осећајима да би осетили поветарац, температуру, текстуру, и размишљају о томе како су се разликовали од њихових тренутних чулних искустава.

Ова Југославија је, међутим, потпуно измештена из историје. Историјски наративи не покушавају да објасне ову носталгију нити да је интегришу. Носталгичари не оспоравају историјске наративе. Задовољни су својим сећањима, чак и без историје. Позитивна слика Југославије је сада ванвременска, без икаквог историјског наслеђа.

Gábor Egry*

Institute of Political History
Budapest, Hungary

THE LEGACY OF YUGOSLAVIA IN CENTRAL EUROPE AND THE BALKANS**

For starters, it is crucial to define which Yugoslavia we are referring to. Although it is very common to view both states as failures, they still symbolize very different phenomena and eras. Consequently, their integration into historiography and memory might differ greatly, simply because the general assessment of those periods could be positive or negative. Secondly, we must make a clear distinction between the various social spheres we are looking at. Both Yugoslavias have a historiography, and even if historians are just as prone to disagreements as non-experts, their approach to Yugoslavia as a past and their understanding of its legacy should naturally be very different from popular memory or individual nostalgia.

Having said that, I will not dig too deep into either. As for historiography, I do not think that the minute details of interest to historians really matter for social memory; neither can those nuances change the more general perception of the two Yugoslavias. If socially meaningful change were to occur, that would happen with a more general reappraisal of what Yugoslavia was. To give an example that highlights what such a reinterpretation might entail, a set of recent works, mostly by US-based historians, raised the issue of the Muslims and their role in the state and in the creation of European modernity – either limited to Bosnia or in Yugoslavia as a whole. Whether we agree with this argument or not – and there was some significant pushback from the region recently and not necessarily from the usual suspect nationalist historians – it is clear that a new historical paradigm must offer radical changes to the perception of the state both from within – Muslims as constitutive for its constitutional reality from the beginning, and from without – Muslims – and implicitly the non-Muslim Balkans too – being integral to European modernity.

* egrygabor@phistory.hu

** This work was written as a part of the project “My Hero Your Enemy: Historical Narratives in National Identity Building in the CEE and SEE Region”, supported by the Visegrad Fund via Visegrad+ grant no. 22330095.

Canonical narratives, let alone social memory, are far from such dramatic shifts. Yugoslavia's history is both the paradigmatic framework for reflecting on this erstwhile country and the benchmark of its failure. It is important to understand that one does not have to be a nationalist to think within this paradigm; it is enough to use it as one's basic point of reference. Yugoslavia's legacy is an enlightening and illustrative example. For many, Yugoslavia's failure was that it finally succumbed to nationalism both in its interwar and socialist iterations. That is a sore point in this referential framework because both of those polities promised something beyond nationalism but, according to the dominant narratives, never delivered.

Similarly, and this is especially important to nationalists, it failed to live up to its anti-imperialist promises. It was defeated once again, and from this perspective, its recreation was just as problematic as the original. Finally, it again became an instrument of internal imperialism, even if its defiance of the US under Milošević is sometimes cast as a heroic anti-imperialist tale.

Strangely, this latter story is quite popular among the global left, for many of whom Serbia's current policy of maintaining good relations with Russia and China is seen as a continuation and proof of this past anti-imperialism, regardless of how imperialistic these two countries are. But I think it is still a deficient remedy for Yugoslavia's third perceived failure – the fall of its third-way socialism.

Thus, Yugoslavia's legacy – at least within one of these frameworks – is essentially the unfeasibility of any alternatives to the existing geopolitical and economic system. This may be the most important reason why it is treated so negatively in the historiography of Central and Eastern Europe – even if the respective arguments might cancel out each other.

However, there is another legacy of this failure, one no less ominous than the previous ones. With the violent dissolution of Yugoslavia, not just the West but the whole of Central Europe could feel reinforced in its view that, ultimately, the Balkans remained what it always was: the dangerous, half-barbarous, half-civilized world that the civilized nations must bring to modernity. (Sadly, Emir Kusturica's movies did much to reinforce these stereotypes.)

Needless to say, anyone traveling through the successor states of Yugoslavia, even those outside the EU, will find a world that is almost indistinguishable from its luckier neighbors. This does not mean it is comparable to Finland, for example, but it certainly does not resemble a place from where people would flee, a place where life is impossible. This brings me to Yugoslavia's other legacy, the one I wish to mention last in my contribution: nostalgia.

As in all post-socialist countries, in Yugoslavia, and not just there but in many of its former neighbors, people often remember fondly the past and lost social habits, life, and material conditions. It is more than just the memory of a world that for years – in worse cases, for decades – seemed more affluent than the post-Socialist

transitions present. It entails the memory of the whole country as a space where people moved swiftly – both from within and from abroad, where they had easy access to mountain pastures and Dalmatian beaches, the forests along the great Sava, Danube, and Tisza rivers, or Lake Ohrid. This is an extremely sensual world, not just in terms of past actual possession. People think of smells, touch, sounds, and sensations again – to feel breezes, temperatures, textures, contemplating how different they were from their current sensory experiences.

But this Yugoslavia is completely dislodged from its history. Historical narratives do not attempt to account for this nostalgia or to integrate it. Nostalgic people do not challenge historical narratives; they are content with their memories, even without a history. The positive image of Yugoslavia is now atemporal, without any historical legacy.